

Tony Cliff

Vid vägs ände – Deutschers kapitulation till stalinismen

(1963)*

Bland de författare som skrivit om den ryska revolutionen och dess efterverkningar är Isaac Deutscher den mest framstående. Hans noggranna och uttömmande sammanställning av källor och dokument, tillsammans med hans storslagna stil, gav hans skrifter stor betydelse. Mot en bakgrund av den senaste generationens oansenliga marxistiska forskning sticker hans arbete ut i skarp kontrast. Med utgivningen av sista volymen i hans Trotskij-trilogi är tiden kommen för en utvärdering av hans arbete. Denna artikel handlar om hans teoretiska och politiska åsikter.¹

Deutschers föregångare – Otto Bauer

Ett kvarts sekel före Deutscher uttryckte Otto Bauer åsikter som använder samma analyskategorier och samma teoretiska vokabulär som Deutscher. Bauer, en av den österrikiska och internationella socialdemokratins främsta teoretiker, åstadkom under sin tid som minister i en borgerlig regering en unik anpassning av reformistisk praxis till en synbarligen radikal teori.

År 1931 förutsåg han det som han ansåg vara den totalitära stalinistregimens obevekliga utveckling. Nyckeln till detta fann han i det inbördes förhållandet mellan industrialiseringen, den ekonomiska rationaliteten och rationaliteten i samhället som helhet, vars politiska uttryck är demokrati:

Rationalisering befördrar ett tänkande som passar för ingenjörer; en saklig, positivistisk, relativistisk tankestil som räknar i termer av mätbara resultat, i syfte att uppnå önskade mål till lägsta möjliga kostnad. Detta slags tänkande undviker allt som inte kan beräknas; det skyr varje risk, varje osäkert risktagande. Därför kommer det alltid att försöka åstadkomma sociala förändringar endast om och endast i den utsträckning som folkmajoriteten, den allmänna opinionen, kan vinnas över och endast så länge som detta stöd bibehålls. Den moderna demokratin har sina rötter i detta slags tänkande.²

Varje ekonomisk eller social kränkning av rationaliteten, vilket skedde i början av den industriella revolutionen i England och i det stalinistiska Ryssland, är en övergångsperiod.

Terrordiktaturen kommer att övervinnas och avvecklas i den mån massornas levnadsstandard förbättras. Sovjetregimen kan demokratiseras. Om diktaturen som styr det statsägda produktionsmaskineriet ersätts av ett system med demokratisk arbetarkontroll, kommer det att uppstå en socialistisk samhällsordning ur den diktatoriska statskapitalismen.³

(Bauers uppfattning att ett industrialiserat samhälle i grund och botten var oförenligt med en politisk diktatur hindrade honom från att förutse nazismens uppgång och fick honom att definiera kraschen 1929 som bara en ”rationaliseringens övergående kris”.)

Några år senare, strax innan Moskvarättegångarna, vidareutvecklade han perspektiven för den demokratiska utvecklingen i Ryssland.

* Artikeln ursprungligen publicerad i tidningen *International Socialism* (1st series), No.15, Winter 1963.

¹ De verk av Deutscher som återopagas är: [Stalin](#), 1949; [Den väpnade profeten](#), 1952; [Den avväpnade profeten](#), 1959; [Den förvisade profeten](#), 1963; *Russia after Stalin*, 1953; *Heretics and Renegades*, 1955; *The Great Contest*, 1960 (sv. övers. [Den stora utmaningen](#)). Bara ett fåtal av Deutschers artiklar har rådfrågats.

² Otto Bauer, *Kapitalismus und Sozialismus nach dem Weltkrieg, Erster Band: Rationalisierung – Fehl Rationalisierung*, 1931.

³ Ibid.

... ju längre Sovjetunionen utvecklas bort från perioden av de största svårigheterna, och ju mer det kan förbättra arbetarnas levnadsstandard, desto lättare blir det att genom utbildnings- och övertalningsmetoder skapa en verklig, genuin överenskommelse mellan regeringen och folket.⁴

Visserligen har proletariats diktatur blivit något helt annat än vad dess grundare avsåg från början. Det är inte en diktatur av fritt valda sovjeter. Det är inte den högre typen av demokrati som Lenin avsåg, fri från byråkrati, polis eller stående armé. Det är inte arbetarmassornas fria självbestämmande, med makt över de exploaterande klasserna. Det har blivit en diktatur av en allsmäktig partibyråkrati, som har undertryckt all yttrandefrihet och åsiktsbildning även inom partiet och som styr folket genom den mäktiga maskin som utgörs av staten och den ekonomiska byråkratin, polisen och den stående armén. Denna utveckling var oundviklig.⁵

Men detta är dåtid.

Diktaturens framgångar gör att den får ett allt bredare masstöd. [Den gamla generationen] håller på att ersättas av en ny generation, utbildad i skolor, ungdomsorganisationer och sovjetstatens armé, och är fylld med socialistiska tankar och önskningar ... Sovjetunionen närmar sig ett stadium där den inte längre behöver tillgripa våld för att härska över folket, ty folkmajoriteten ger villigt stöd till det nya systemet av socialism i utveckling. Men om denna utveckling möjliggör en demokratisering av den sovjetiska konstitutionen blir den också nödvändig.⁶

... den gradvist pågående demokratiseringen av den sovjetiska konstitutionen blir möjlig, såtillvida levnadsstandarden för massorna i stad och på landsbygd stiger med ökande produktivitet ... Den sovjetiska konstitutionens gradvisa demokratisering håller på att bli nödvändig allteftersom Sovjetunionens folk under en snabb kulturell utveckling blir självmedvetna civiliserade människor, som inte vill lyda någon byråkratisk absolutism, och som kräver personlig frihet, intellektuell frihet, självbestämmande och självstyre. Sovjetkongressens beslut i november 1934 att inleda en demokratisering av Sovjetunionens konstitution med att demokratisera rösträtten till sovjeterna ... var faktiskt ... det första tecknet på den utveckling som påbörjades.⁷

(Stackars Bauer, Moskvarättegångarna var precis runt hörnet.)

Sammanfattning av Deutschers syn på byråkratins självavveckling i Ryssland

Deutschers litterära briljans står i bjärt kontrast till hans teoretiska torftighet. Ingenstans lägger han på ett systematiskt sätt fram sin egen uppfattning om stalinismens utveckling, och hans åsikter måste pusslas ihop från en mängd vitt spridda och tvetydigt formulerade redogörelser.

Det förefaller omöjligt att Otto Bauers idéer inte skulle haft någon inverkan på Deutscher. Bauer var trots allt en av de mest inflytelserika socialistiska teoretikerna i Centraleuropa under den period då Deutscher blev marxist. Deutschers åsikter överensstämmer helt med Bauers i de redan citerade uttalandena om den stalinistiska regimens framtid – även om de syftar på olika decennier. Ändå erkänner Deutscher aldrig ens en flyktig kännedom om Bauers åsikter.

I likhet med Bauer såg Deutscher en funktionell koppling mellan industrialisering och demokrati.

Det är en truism att moderna former av demokratiskt liv främst har utvecklats i industrialiserade nationer och, som regel, inte har utvecklats i länder som blivit kvar på den förindustriella, halvfeodala civilisationsnivån. Men det som i den ickekommunistiska världen accepteras som en truism

⁴ Otto Bauer, *Zwischen Zwei Weltkriegen?*.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

i den moderna och samtida historien, är i ögonen på våra kritiker inte tillämpligt överhuvudtaget på Sovjetunionen: det är helt enkelt orimligt att förvänta sig att en massiv industrialisering, urbanisering och förbättrad utbildning kan utveckla några demokratiska trender och tendenser.⁸

Knapphet orsakade byråkratins uppgång; en uppgång i produktionen för med sig överflöd och därmed jämlikhet.

... med produktivkrafternas tillväxt, vilket möjliggör en lindring av den ännu existerande bristen på konsumtionsvaror, blir en minskning av ojämlikheten möjlig, önskvärd och till och med nödvändig för den fortsatta utvecklingen av landets välstånd och civilisation. En sådan minskning behöver inte i första hand eller i huvudsak ske genom en sänkning av levnadsstandarden för den privilegierade minoriteten, utan genom en höjning av standarden för majoriteten. I ett stagnerande samhälle, som lever på en nationalinkomst vars storlek förblir oförändrad över tiden, kan levnadsstandarden för den breda massan inte förbättras på annat sätt än på bekostnad av de privilegierade grupperna, vilka därför gör motstånd mot varje försök till en sådan förbättring. Men i ett samhälle som lever på en snabbt växande nationalinkomst behöver de privilegierade grupperna inte betala, eller inte betala dyrt, för höjningen av de arbetande massornas välbefinnande; och därför behöver de inte nödvändigtvis motsätta sig höjningen.

Den privilegierade minoriteten i Sovjetunionen har inget absolut intresse – den kan fortfarande ha ett relativt och tillfälligt intresse – av att bevara de ekonomiska skillnader och sociala motsättningar som var oundvikliga på en lägre nivå av ekonomisk utveckling. Inte heller behöver de hålla fast vid en politisk regim som syftar till att undertrycka och dölja dessa motsättningar bakom en ”monolitisk” fasad.⁹

I de tidiga faserna av primitiv ackumulation representerade den stalinistiska oligarkins underhållskostnader troligen en betydande *faux frais* i de nationella utgifternas generella balans; men det förefaller mig vara tveksamt om detta nu kan uppgå till mer än en marginell post under kategorin ”slösaktig konsumtion”.¹⁰

Massornas utbildning, säger Deutscher, leder också till demokratisering.

Det finns utan tvivel en kärna av sanning i påståendet, att skolningen av folkets stora massa i Sovjetunionen minskar klyftan mellan handens och hjärnans arbetare. Det var i den klyftans bottenlösa djup som det gamla Rysslands byråkratiska absolutism och stalinismen hade sitt upphov. Man kan förutspå att i den mån som denna klyfta trängs ihop och överbryggas, kommer även Chrusjtjovtidens mildare byråkratiska diktatur att befinnas gammalmodig samt överges.¹¹

Och vem kommer att utföra reformerna? Efter att *jezjovstjinnan* [”Jezjovs tid”] hade eliminerat varje partiopposition eller potentiell opposition kunde ”reformeringen av stalinist-regimens mest otidsenliga sidor ... genomföras endast ovanifrån och av Stalins f.d. underhuggare och medbrottslingar”,¹² eller som Deutscher uttryckte det ett tiotal år tidigare, Malenkov genomförde Trotskij:s politik:

På 1930-talet förespråkade Trotskij en ”begränsad politisk revolution” mot stalinismen. Han såg det inte som en fullfjädrad social omvälvning utan som en ”administrativ operation” riktad mot cheferna för den politiska polisen och en liten klick som terroriserade nationen. Som så ofta var Trotskij tragiskt före sin tid och profetisk i sin framtidsvision, även om han inte kunde tänka sig att Stalins närmaste medarbetare skulle agera i enlighet med hans plan. Vad Malenkovs regering gör nu är just den ”begränsade revolution” som Trotskij förutsåg.¹³

Platsen för alla reformer är i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (SUKP):

⁸ *Heretics and Renegades*, s. 194-5 (artikeln ”A reply to critics”).

⁹ *Ibid.* s. 204-5.

¹⁰ I. Deutscher, *Russia in Transition, Dissent*, New York, Winter, 1955.

¹¹ [Den stora utmaningen](#), s. 9.

¹² [Den förvisade profeten](#), s. 245.

¹³ *Russia after Stalin*, s. 164.

Processen genom vilken nationen får lära sig på nytt att formulera och uttrycka sina åsikter kan först vara långsam och svår. Den kan bara börja inom kommunistpartiet. Regimen kommer, antingen på grund av självbevarelsedrift eller tröghet, att fortsätta som ett enpartisystem i årtal. Detta behöver inte vara ett stort hinder för den demokratiska utvecklingen så länge som partimedlemmar har rätt att säga sin mening i alla politiska frågor. Alla nationens politiskt sinnade och aktiva delar finns hur som helst i kommunistpartiets led, om så bara för att det inte har funnits något annat parti att vända sig till.¹⁴

Medan Trotskij gång på gång krävde revolution mot den stalinistiska byråkratin, talar Deutscher bara i termer av reformer, och reformer ovanifrån dessutom: ”Till skillnad från sina föregångare kan dock alla Belinskij i dagens Ryssland, om de finns, bara vara reformatörer, inte revolutionärer.”¹⁵

Låt oss sammanfatta Deuschers (och Bauers) slutsatser om den stalinistiska regimens framtid:

- Industrialisering har förut varit associerat med demokratins uppgång, och detta kommer även att bli fallet i Ryssland.
- Ökande ekonomisk produktion måste leda till jämlikhet.
- Massiva utbildningsresultat måste minska klyftan mellan olika sociala skikt och därmed leda till jämlikhet och demokrati.
- Planering innebär ekonomisk rationalitet, och måste leda till generell politisk rationalitet, det vill säga demokrati.
- Den internationella spridningen av kommunismen kommer att undergräva de faktorer som har orsakat den stalinistiska byråkratin uppgång, och kommer därmed att leda till större jämlikhet och demokrati.
- Regimen kommer att reformeras ovanifrån; platsen för demokratisk förändring är i SUKP; det finns ingen plats för folkliga revolutioner underifrån.

Låt oss behandla punkterna i tur och ordning.

Måste industrialisering leda till demokrati?

På denna punkt får man en känsla av att både Bauer och Deutscher har mer gemensamt med 1800-talets progressiva borgerliga liberalism än med den revolutionära socialismen, med Herbert Spencer mer än med Karl Marx. För Marx är mänskliga framsteg inte någon harmonisk process, där produktivkrafternas utveckling åtföljs av hela samhällets generella berikning. Humanismens tidsålder – renässansen – var fullständigt omänsklig. Under drottning Elizabeths regeringstid, som frambringade Shakespeare, hängdes och misshandlades också tusentals vagabonder.

Marx försökte använda det specifika innehållet i historiska rörelser för att förklara händelser som var lämpliga för att analysera trender, och han motsatte sig att historielagar framställdes som metafysiska, överhistoriska idéer. Således hävdade han till exempel att ackumuleringen av rikedom och framväxten av fria proletärer under vissa omständigheter kan leda, inte till kapitalism och en blomstrande ekonomi, utan – som de gjorde i Rom – till det motsatta:

Händelser, som på ett slående sätt påminner om varandra men utspelas i olikartade historiska miljöer, ledde alltså till helt olika resultat. Om man studerar var och en av dessa utvecklingsprocesser för sig och sedan jämför dem med varandra, så kommer man lätt att finna nyckeln till detta fenomen, men man kommer aldrig att nå dit med en universalnyckel bestående av en allmän

¹⁴ Ibid. s. 173

¹⁵ Ibid. s. 110

historiefilosofisk teori, vars främsta företrädare består i att vara överhistorisk.¹⁶

Uppenbarligen kan det visas att det finns ett funktionellt samband mellan industrialisering och demokrati endast om det sociala innehållet abstraheras bort. På liknande sätt drog Immanuel Kant den nu uppenbart absurda slutsatsen att evig fred skulle garanteras när alla länder styrdes av republikanska regeringar. (Tyvärr hämmade inte det verkliga sociala innehållet i den franska republiken dess imperialistiska aggressivitet.)

För att återgå till frågan om det inbördes förhållandet mellan industri och demokrati, kan vi se att industrialismens förening med demokrati i 1800-talets England orsakades av ett antal faktorer. En viktig orsak var att den då lilla uppåtstigande kapitalistklassen tvingades kämpa mot den besuttna adeln om kontrollen över den politiska makten. En annan faktor var industrialisternas önskan under hela perioden från Adam Smith till Bright och Cobden, att få en ”billig regering”, med främsta uppgift att agera ”nattvakt” och ingripa så lite som möjligt i ekonomiska frågor. Med atomiseringen av den ekonomiska makten tycktes den parlamentariska demokratin vara den lämpligaste styrelseformen för bourgeoisien som en helhet.

Under 1900-talet är industrialiseringens nationella och internationella sammanhang radikalt annorlunda. Nu möter den storskaliga centraliserade industrin staten på lika villkor; industrin integreras successivt med staten; tendenserna till byråkratisering och statskapitalism blir alltmer avgörande (även i unga industriländer som inte styrs av ett kommunistiskt parti, som Nkrumahs Ghana eller Nassers Egypten). På 1940-talet upplevde Manchuriet och Japan en fantastisk industriell tillväxthastighet – jämförbar med Sovjetunionens – men detta ledde inte till demokratisering. Och givetvis var Nazityskland ett utvecklat industriland ...

Måste ökad industriproduktion leda till jämlikhet?

Även här abstraherar Bauer och Deutscher bort ett element – produktivkrafternas tillväxt – från den stalinistiska samhällsordningens organiska helhet och dess internationella sammanhang. Det första problemet som bör undersökas är i vilken utsträckning den relativa knappheten sannolikt kommer att försvinna, oavsett produktionens fenomenala ökning. Vi ska börja med uppdelningen av den totala produktionen mellan produktion inriktad på kapitalackumulation och produktion av konsumtionsvaror. Fakta kan inte annat än leda till slutsatsen att konsumtionens underordning under ackumulationen inte har upphört under Stalins arvtagare. Kapitalinvesteringarnas mönster, liksom fördelningen mellan lätt och tung industri, har faktiskt inte förändrats alls mellan Stalins och Chrusjtjovs tid. Således var den andel av det statliga industristödet som avsattes för den lätta- och livsmedelsindustrin under första femårsplanen (1928-32) 16,0 procent; andra planen (1933-37) 17,5 procent; tredje planen (de tre åren 1938-41) 15,9 procent; fjärde planen (1946-50) 12,3 procent; femte planen (1951-55) 9,6 procent; sjätte planen (1956-60) (enligt målet) 9,8 procent; sjuårsplanen (1959-65) (enligt målet) 8,5-9 procent. Andelen konsumtionsvaror i industriproduktionen är fortsatt låg, den till och med minskar, om än i betydligt långsammare takt än under Stalin. Den kan faktiskt inte sjunka under en viss punkt utan att hota incitamenten till arbete och t o m regimens livsduglighet.

Fördelning av industrins bruttoproduktion i produktionsmedel och konsumtionsmedel (i procent)

	1913	1928	1950	1959	1960 (plan)
Konsumtionsmedel	66.7	60.5	31.2	27.8	27.3
Produktionsmedel	33.3	39.5	68.8	72.2	72.7

¹⁶ Marx, *Brev till redaktionen för Otetjestvennye Zapiski*, november 1877.

Att relativ knapphet av mer trängande natur kommer att fortsätta blir tydlig om man ser siffrorna för produktionens expansion av konsumtionsvaror under planeringsperioden.

	Första planmålen (1932)	1961 års faktiska produktion
Bomullsvaror (miljarder meter)	4.7	4.9
Ullvaror (miljoner meter)	270	455
Linnevaror (miljoner meter)	500	493
Skor (miljoner par)	80	442

Mellan 1932 och 1961 växte samtidigt befolkningen i Ryssland med mer än en tredjedel, och stadsbefolkningen – vars konsumtionsstandard överallt är mycket högre än på landsbygden – tredubblades.¹⁷

Situationen för livsmedelsproduktionen är ännu värre. I tal i Leningrad och Moskva den 21 maj och den 2 juni 1957 offentliggjorde Chrusjtjov en plan för att gå om USA i köttproduktion per capita 1960, eller senast 1961 (tal i Leningrad) eller 1962 (tal i Moskva). För att uppnå detta skulle Sovjetunionen producera 20 miljoner ton slaktkroppar kött. Istället blev köttproduktionen 8,8 miljoner ton 1961 (*Pravda*, 6 mars 1962), eller med de korrigeringar som krävs för en jämförelse med amerikansk statistik, cirka 7,3 miljoner ton. Kött (och mjölk, smör och spannmål) är långt från att bli ”fria varor”! (Ett resultat av knappheten, med all respekt till Deutscher, är lagens hårdhet gentemot ekonomisk brottslighet. Dödsstraffets omfång utvidgades 1961: den 5 maj inkluderades stöld av statlig och offentlig egendom och förfalskning, den 18 maj fängelseuppror, och den 1 juli överträdelse mot regleringar gällande utländsk valuta.¹⁸)

Även om framgångarna i bostadsbyggandet de senaste åren har varit imponerande är bristen på bostäder fortfarande kritisk. Antalet personer per rum i städer var 2,60 år 1923, steg till 3,91 1940, och sjönk sedan till 3,43 1950 och 3,04 1960.¹⁹ Man har räknat ut att det skulle ta Sovjetunionen fram till 1980 för att uppnå en levnadsyta på 7,38 kvadratmeter per person – en siffra som ändå bara representerar 82 procent av minimum för sovjetisk hälsostandard.²⁰ Detta är ungefär halva den belgiska standarden eller en tredjedel av den franska eller svenska. Bostäder är således också långtifrån att ”delas ut gratis”.

Inom ramarna för en internationell ekonomisk och militär konkurrens, leder ett underordnande av konsumtionen under ackumulationen, när det åtföljs av ojämlikhet och stigande förväntningar, till sociala spänningar, inte harmoni. Ett enkelt men dramatiskt exempel på den existerande ojämlikheten är tillräckligt: En deputerad i Högsta sovjet får en lön på 1 200 rubel för att vara på sammanträde ungefär fyra dagar om året (och har naturligtvis andra inkomstkällor: han kan vara chef för en fabrik eller styrelse, partifunktionär eller konstnär); en städerska får 45 kopek i timmen eller 14,8 rubel för fyra dagar!²¹ Så annorlunda ser

¹⁷ Jämför ovanstående med tillväxten av den tunga industrin:

	Första planmålet	Faktisk produktion 1961
Elström (miljarder kwh)	22	327
Kol (miljoner ton)	75	510
Tackjärn (miljoner ton)	10	50.9
Stål (miljoner ton)	10.4	70.7
Olja (miljoner ton)	21.7	166

¹⁸ *Vedomosti Verchovna Soveta SSSR*, Nr. 19, 21, 22 och 27, 1961.

¹⁹ Timothy Sosnovy, *Town Planning and Housing, Survey*, oktober 1961.

²⁰ Timothy Sosnovy, *The Development of Urban Centres in Soviet Russia*.

²¹ *Sovetskie profsojuzij*, nr. 8, 1961.

verkligheten ut jämfört med Deutschers och Bauers abstrakta bild av ett överflöd som genererar jämlikhet.

Faktiskt bygger det grundläggande antagandet att verkan försvinner när orsaken försvinner – om knapphet orsakar ojämlikhet kommer knapphetens försvinnande att orsaka ojämlikhetens försvinnande – inte på en orsaksmässig utan på en teleologisk uppfattning om utvecklingen. Människans blindtarm uppfyllde vissa biologiska behov för miljoner år sedan, men om du vill bli av med den nu måste den skäras bort. Många sociala fenomen fortsätter att existera långt efter att deras existensberättigande upphört.

Måste goda utbildningsresultat leda till jämlikhet och demokrati?

Mer utbildning innebär inte ökad jämlikhet när det gäller utbildningsmöjligheter. Utbildningsstegen är faktiskt mycket brant i Ryssland och har blivit ännu brantare sedan Stalins död. Vid slutet av 1958 var antalet personer inskrivna i de olika årskurserna följande:²²

Årskurser 1-4	19.0 miljoner
Årskurser 5-7	6.2 miljoner
Årskurser 8-10	3.5 miljoner
Utexaminerade från 10:e året	1.4 miljoner
Antagna till högre utbildningar	0.24 miljoner

En ytterligare begränsning av antagningen till högre utbildningar gjordes i december 1958 genom en reträtt från det dittills uttalade målet tio års obligatorisk skolgång. SUKP:s 19:e kongress (1952) fastslog detta mål och den 20:e kongressen (1956) fastslog det ånyo. Chrusjtjov förklarade i sin rapport till kongressen att det skulle vara helt förverkligat i slutet av 1960.²³

Men från 1958 skulle endast åtta år vara obligatoriskt, varefter de flesta ungdomar, i åldrarna 15 eller 16, skulle börja arbeta i fabriker, gruvor, på byggen och liknande. Ytterligare skolgång skulle ske på deltid, till exempel genom kvällskurser eller korrespondenskurser. Den minoritet som uppvisade större talang skulle fortsätta till treårig gymnasieskola – årskurs 9 till 11 – en så kallad ”allmän polyteknisk skola med produktionsträning”. Denna skola skulle vara mer selektiv än årskurserna 8 till 10 hade varit dittills. Särskilt begåvade elever (och de med kontakter genom föräldrarna?) skulle gå direkt till högre utbildning utan att ha arbetat innan.²⁴

År 1958 hade bara 1,6 procent av befolkningen universitetsutbildning! Och med 1958 års ”reform” kommer andelen inte att stiga mycket i framtiden. Utbildning är inte den stora utjämnaren.

”Planering innebär ekonomisk rationalitet som måste leda till generell politisk rationalitet, det vill säga demokrati”

Detta argument framfördes kraftfullt av Bauer och är genomgående i Deutschers tänkande. Två antaganden ligger underförstått i det: 1. Det finns en sådan sak som planering, som är oberoende av de människorna som utför planeringen; 2. Stalinistisk irrationalitet framträder i den politiska och kulturella överbyggnaden och är inte inneboende i själva det ekonomiska systemet; det är en extern böld som kan avlägsnas utan att skada den sociala organismen.

Till att börja med måste det kategoriskt sägas att det inte kan finnas någon planering utan planerare, på samma sätt som det inte kan finnas tankar utan tänkare. För det andra är irratio-

²² Pravda, 14 juli 1959.

²³ Pravda, 15 februari 1956.

²⁴ Pravda, 25 december 1958.

naliteten inbyggd i den stalinistiska regimen – i den byråkratiska statskapitalismen. Den är inte begränsad till det ryska samhället som ett ytligt fenomen. Låt oss utveckla denna punkt. Den sovjetiska industrins organisationsstruktur var under Stalin ytterst hierarkisk och centraliserad. Nerifrån och upp utgjordes den av brigad, fabrik, avdelning (bestående av flera fabriker), företag, trust, administrativ underavdelning (*glavk*), ministerium och det ekonomiska ministerrådet.

Sammanflätade med dessa administrationskedjor, kors och tvärs på olika nivåer, var ett antal andra inrättningar. Däribland fanns inspektörer från finansministeriet, distriktåklagarens ombud, den statliga planeringskommissionens ombud, ombud från ministeriet för statskontroll, hemliga polisens speciella sektioner och partiapparaten i fabriken. Följden blev ekonomisk irrationalitet, administrativ oenighet och spänningar i fabriken. Mångfalden och kontrollsystemens olika grader av effektivitet leder i sig till ökad godtycklighet och slöseri, och återskapar på så sätt de förhållanden som gör stränga och mångfaldiga åtgärder nödvändiga.

Eftersom Kreml är oförmöget att lita på folkets självverksamhet och därför förbjuder all arbetardemokrati, måste man förlita sig på byråkrater för att kontrollera andra byråkrater. Denna byråkratiska anarkistiska hydra och dess tillhörande byråkratiska kontroll frodas i havet av arbetarnas alienation från produktionsmedlen och deras exploatering.

Med administrationens extrema centralisering, och de åtföljande bergen med pappersarbete, är antalet administrativa arbetare givetvis mycket stort. Den georgiska oljetrusten har exempelvis ”tre oljefält som betjänas av tolv kontor. Det går en funktionär på fyra eller fem arbetare. Därför är det inte förvånande att enbart de administrativa kostnaderna för ett ton olja som borrar upp av trusten uppgår till totalt 60 rubel, medan i vissa områden hela kostnaden för att borra upp ett ton olja endast uppgår till 22 rubel.”²⁵ Likaså finns i den moldaviska fiskerinäringstrusten ”112 funktionärer och 163 arbetare på fiskeriet, varav endast 98 är anställda för att fånga fisk”.²⁶ En ledare i *Pravda* påpekade att 16 700 personer, eller 26 procent av all administrativ personal i ministeriet för byggnadsmaterial, är upptagna med konton och register. Dessutom tas andra ”anställda, tekniker och arbetsledare från arbetet för att färdigställa alla möjliga sorters rapporter”.²⁷ Organet för tung industri, *Industrija*, jämförde två kolgruvor, den ena tillhörande Pittsburgh Coal Company i Pennsylvania och Kizeltrustens Leningruva i Ural. Produktionen i den förstnämnda var tre gånger så stor som i den senare. Den ryska gruvan hade emellertid 165 anställda inom den administrativa och tekniska personalen, jämfört med 15 i den amerikanska gruvan, och det fanns åtta kontorsanställda i den amerikanska gruvan, jämfört med 67 i den ryska gruvan. Antalet faktiska gruvarbetare var bara *dubbelt* så stort i den ryska gruvan jämfört med den amerikanska.²⁸

Voprosi Ekonomiki jämförde United States Steel Corporations stålverk i Pittsburgh med ett liknande sovjetiskt verk (ej nämnt vid namn), ett av de största, nyaste och funktionsdugligaste verken. Medan det amerikanska verkets produktion var cirka en och en halv gånger större än det ryska, så hade det senare fyra gånger så stor chefspersonal och fyra gånger så många tekniker.²⁹

En viktig orsak till irrationaliteten i ekonomin var prismekanismens irrationalitet. Eftersom det saknades ett priskriterium för fabrikernas resultat lade myndigheterna all tyngd på den fysiska produktionsvolymen. Därför vägde ryska jordbruksmaskiner under många år betydligt mer än liknande maskiner producerade på annat håll. Till exempel väger dieseltraktorn

²⁵ *Pravda*, 13 augusti 1954.

²⁶ *Pravda*, 6 augusti 1954.

²⁷ *Pravda*, 13 augusti 1954.

²⁸ *Industrija*, 18 juli 1940.

²⁹ *Voprosij ekonomiki*, nr. 11-12, 1936.

Belarus 3 ton, medan den motsvarande brittiska Fordson-Major årsmodell 1951 endast väger 2 ton. Premiärminister Bulganin påpekade att ”... ju större vikten är på metallen, desto tyngre blir strukturen, desto mer ’lönsamt’” för fabrikscheferna.³⁰

Det upp-och-nedvända prisläget leder till en situation där, för att ta ett exempel, en taxi-chaufför i Moskva kan tjäna mer genom att resa utan avgift än med avgift. Hans bonus för körsträckan och den sparade bensinen – som är säkrad vid en lång resa på en lugn väg utan stopp och start – kan vara större än den bonus på samma resa som blir resultatet av hans andel av avgiften.

Ett annat fantastiskt exempel på irrationalitet kommer från den tunga maskintillverkningen. Enligt officiella priser utgjorde lönerna 10,9 procent av de totala kostnaderna; enligt beräkningar gjorda av en kompetent sovjetisk ekonom utgjorde de 39,2 procent.³¹ Den polske vice premiärministern Jaroszewicz sammanfattade situationen:

Det ekonomiska systemet som hittills har rått är ett abrakadabra vad gäller priser, kostnader och löner. Ingen förnuftig man kan säga vad som är lönsamt och vad som inte är det.³²

Nettoresultatet av samtliga irrationaliteter som har tårt på den byråkratiska statskapitalistiska regimen är att arbetsproduktiviteten för den ryska industrin, fram till nu, har släpat långt efter den tekniska nivån på dess utrustning. Medan den nya utrustningen når upp till amerikansk standard, och är mer avancerad än västeuropeiska länders, är arbetsproduktiviteten bara ungefär hälften av den amerikanska. År 1955 var antalet industriarbetare i Sovjetunionen lite större än i USA, medan industrins bruttoproduktion i den förra bara var cirka 48 procent av den senares.³³

Byråkratins roll i jordbruket är ännu mer tvivelaktig. Man behöver bara citera Chrusjtjovs rapport från december 1958 i vilken han sa: ”I själva verket, när det gäller spannmålsproduktionen i landet förblev den under lång tid (fram till Stalins död – *T.C.*) i nivå med det förrevolutionära Ryssland.” Kött-, smör- och grönsaksproduktionen var lägre 1953 än 1916 – och kom ihåg att 1916 var krigets tredje år, då djurbesättningarna var utarmade och befolkningen var omkring 50 miljoner mindre än 1953! Chrusjtjov fortsatte med att konstatera att den förbrukade arbetstiden i en sovjetkolchos under 1956-57 var: för spannmål, 7,3 gånger mer per enhet än på en amerikansk gård (1956); potatis 5.1 gånger; rödbetor 6,2; bomull 2,3; mjölk 3,1; nötkreatur 14,2; grisar 16,3.³⁴ 1956 var 43 procent av Sovjetunionens befolkning engagerad i jordbruket, medan det i USA endast var 9 procent (1960). USA producerar överskott av jordbruksprodukter. Sovjetunionen producerar inte ens tillräckligt för att tillgodose de låga konsumtionsnivåerna i Ryssland.

Framför allt är irrationaliteten i hela systemet inneboende i arbetarnas alienation. Ju mer vetenskapen koncentreras i toppen av pyramiden, desto mer utbreder sig apati, förbittring och motstånd på lägre nivåer. Därav de många klagomålen i den sovjetiska pressen om att arbetare inte arbetar tillräckligt hårt!

Begreppet ”rationalisering” går tillbaka till Marx (och Hegel), liksom begreppen ”alienation”, ”förtingligande” och ”varufetischism”, som alla uttrycker tanken att människan i ett klassdominerat samhälle blir ett ”ting”, ett föremål manipulerat av krafter ovanför honom, istället för att vara ett subjekt som skapar och omskapar livet efter egna önskemål.

³⁰ Bulganin, *Task of Further Development of Industry, Technical Progress and Better Organisation of Production*, N.A. 1955, s. 21

³¹ Kronrod, *Grunderna i ekonomisk bokföring* (ryska), 1956, s. 186

³² *Tribuna Ludu*, 18 november 1956.

³³ *Ekonomisk tävlan mellan de två världssystemen* (på ryska), red. A.M. Aleksejev, 1957, s. 118.

³⁴ *SUKP:s Centralkommittés plenum*, 15-19 december 1958 (på ryska), Moskva 1958, s 80.

Det är karakteristiskt för Deutscher (och Bauer) att tala om systemet isolerat från dess subjekt – byråkratin – och dess objekt, offren för systemet – arbetarna. Ordet ”alienation” – vilken är inneboende i ett klassamhälles rationalisering – är helt främmande för dessa två författare.

Måste världskommunismens spridning leda till underminering av de internationella faktorer som gynnar byråkratins tillväxt och därmed leda till ökad jämställdhet och demokrati?

Även om den internationella miljön under den senaste generationen har förändrats så att den undanröjt de orsaker som skapade stalinismen, är det fel att anta att ett slut på orsaken sätter stopp för dess verkan. Men är det riktigt att den internationella miljön verkligen förändrats i sådan utsträckning att de ursprungliga orsakerna till stalinismens uppgång har avskaffats?

Den stalinistiska byråkratin uppstod som en följd av Rysslands efterblivenhet inom ramen för den världskapitalistiska omringningen. Den industriella revolutionen, som kräver primitiv kapitalackumulation, antog därför en extremt hård form. Stalinismens spridning under de senaste två decennierna har i huvudsak varit till områden som är ännu mer efterblivna än Ryssland 1917, med en betydligt större befolkning och därför med ännu fler hinder på vägen till industrialisering. Under sådana omständigheter var följande slutsatser, som drogs 1956, beträffande Kina realistiska:

... följande kan säkert sägas om Kinas generella roll i världskommunismen: att det kommer att bli stalinismens starkaste och mest ointagliga citadell. Eftersom Kinas efterblivenhet är så mycket större än Rysslands – för att inte tala om Rysslands europeiska satelliter – hennes arbetarklass så liten och eftersom hon saknar sammanhållning och kultur, är de krafter som tvingar byråkratin till att göra eftergifter, och kanske till och med hotar att spränga regimen genom revolutionära explosioner, mycket svagare i Kina än i Ryssland, och ännu svagare än i Östeuropa. Om inte revolutionära händelser på andra håll styr in Kina på en annan väg, kommer Kina högst troligen att behöva gå igenom en generation, kanske två, innan byråkratins styre hotas. Om Kina hålls isolerat kommer den nuvarande regimen i Kina förmodligen få sin ryska stalinistiska föregångare att verka mild i jämförelse.

Maos Kina är och kommer att vara en viktig faktor i stärkandet av stalinistisk exploatering, förtryck och stelbenthet i den ”socialistiska tredje världen”.³⁵

Det maoistiska smickret av Stalin är ingen tillfällighet (oberoende av de resonemang som framförts av olika Fjärde internationaler). Stalinismens spridning österut har gett den ett nytt liv. Bara i de fall då stalinismen har spridits västerut har den ställts inför allvarliga hot (Jugoslaviens brytning med Moskva 1948, det östtyska upproret 1953, de ungerska och polska revolutionerna i oktober 1956).

Är SUKP platsen där utvecklingen mot demokrati och jämlikhet ska ske?

När Deutscher påstår att Partiet ska utgöra den plats där utveckling mot jämlikhet och demokrati ska ske, ser han inte, sin vana trogen, Partiet som en organisk helhet sammanflätad med den ekonomiska och sociala kroppen i Ryssland, utan som en abstrakt enhet. Men SUKP är i själva verket en *byråkratisk klubb* och kan därför inte annat än försvara byråkratins privilegier.

Medan partimedlemskapet bland befolkningen som helhet utgör cirka fyra procent, uppgick det bland de drygt tre miljoner specialisterna till 2 300 000 år 1959.³⁶ Bland arméofficerare

³⁵ *Mao's China*, Ygael Gluckstein, 1957 s. 421-2.

³⁶ *Pravda*, 30 januari 1959.

var procentandelen partimedlemmar 90 (år 1962).³⁷ Så gott som alla fabrikschefer är partimedlemmar.³⁸

Ju högre upp man stiger i partihierarkin, desto sällsyntare blir arbetarna och kollektivjordbrukarna. I exempelvis Kirgiziska republiken hade 81 procent av sekreterarna i *kolchosernas* partiorganisationer och 85 procent av *rajon*-kommittéernas sekreterare³⁹ någon slags högre utbildning. Detsamma gällde i Moldaviska republiken, där 92 procent av personalen som arbetade på centralkommitténs byråer och 50 procent av *rajon*-kommittéernas sekreterare hade högre utbildning.⁴⁰ I Ukraina hade 93 procent av *rajon*-kommittéernas sekreterare högre eller ofullständig högre utbildning.⁴¹

Partikongressernas sociala sammansättning är lika snedvriden. Vid det georgiska kommunistpartiets 18:e kongress i januari 1958 fanns t ex 813 delegater, varav 175 partifunktionärer, 154 statliga tjänstemän, 26 Komsomol- och fackliga funktionärer, 67 direktörer för fabriker och byggprojekt, 18 *sovchos*- och MTS-direktörer, 15 utbildnings- och folkhälso-tjänstemän, 17 *sovnarchos*-funktionärer, 80 författare, konstnärer, etc., 55 generaler och andra höga officerare, 116 kollektivjordbrukare (inklusive *kolchos*-ordföranden och tidigare medlemmar i kollektivjordbruk) och 78 arbetare (inklusive tidigare arbetare).⁴² Det är 78 aktiva och f d arbetare (i brittiska termer skulle detta inbegripa sir William Canon) kontra 67 direktörer för fabriker och byggprojekt!

Den sociala sammansättningen vid SUKP:s kongresser är inte annorlunda. Av de 1 355 delegaterna vid 20:e kongressen var 506 partifunktionärer, 177 regeringstjänstemän, 116 arméofficerare (inte en enda menig!), 12 fackliga funktionärer, 8 Komsomol-funktionärer, 98 författare, konstnärer och skådespelare, 251 var ”direkt inblandade i produktionen” inom industrin och 187 i jordbruket. Detta betyder inte att de var arbetare, utan antagligen främst direktörer för fabriker, *kolchoser*, *sovchoser*, etc. Man kan inte vänta sig mer av SUKP:s – med Deutschers ord, ”det offentliga ägandets väktare” – jämlikhet än vad man kan vänta sig av katolska kyrkans – väktaren av ”patrimonium pauperum” – frigörande av de livegna.

Att vässa historien med insidesinformation och anpassning till fullbordat faktum

När Deutscher behandlar den aktuella utvecklingen försöker han dölja sin svaghet när det gäller sociologisk analys och sin allmänna ytlighet med ett speciellt stilistiskt konstgrepp: han presenterar sina spekulationer som fakta och relaterar samtal mellan sovjetiska ledare inom citationstecken som om han hade avlyssnat dem. En beskrivning lyder så här:

Han pekade på Molotov och Kaganovitj och utropade: ”Ni har besudlat era händer med våra parti-ledares och oräkneliga oskyldiga bolsjevikers blod!” ”Det gäller också dig!” ropade Molotov och Kaganovitj tillbaka. ”Ja”, svarade Chrusjtjov. ”Det erkänner jag. Men under de Stora utrensningarna utförde jag bara era order. På den tiden var jag inte medlem i politbyrån och är inte ansvarig för dess beslut. Men det är ni.”⁴³

Tyvärr slår denna ”stil”, vässningen av hans hypotes med ”insidesinformation”, väldigt ofta tillbaka på Deutscher själv och avslöjar hur fullständigt ihålig en stor del av denna information är. Således rapporterade Deutscher i april 1953 att Berija var en av de ledande föresprå-

³⁷ *Kommunist Vooruzjennyh Sil*, nr. 2, 1962, s. 19.

³⁸ *The Red Executive*, David Granick, 1960, s. 310.

³⁹ *Sovetskaja Kirghizija*, 26 februari 1960.

⁴⁰ *Sovetskaja Motdavija*, 29-30 januari 1960.

⁴¹ *Pravda Ukrainij*, 17 februari 1960.

⁴² *Zarja Vostoka*, 28 januari 1958.

⁴³ *Den avväpnade profeten*, s. 2.

karna för liberalisering.⁴⁴ Och vid sidan av honom och Malenkov stod deras själsfränder Vorosjilov och Kaganovitj!⁴⁵ Chrusjtjov nämns inte en enda gång i detta sammanhang och refereras bara till en gång i hela boken, i förbigående! Med Berijas fall informeras vi om att den mest hårdnackade stalinistiska ledaren, som till och med överträffar Molotov, är Chrusjtjov.⁴⁶

Men när det står helt klart att Chrusjtjov har vunnit mot ”förespråkarna för liberalisering” Berija, Kaganovitj, Vorosjilov, etc., skyndar Deutscher med ny ”insidesinformation”. Vi informeras i juli 1957 om att de ”hårdnackade stalinisterna” är mycket fientliga gentemot Mao – av alla människor – och att ”de antog en så fientlig attityd mot honom att det, om det hade blivit officiellt, skulle ha lett till en betydande brytning mellan Sovjetunionen och Kina”.⁴⁷ Molotov och kompani tilldelas rollen som Maos fiender, och Chrusjtjov som hans vän. Hur fel kan ”insidesinformation” vara?

Dessutom kunde Deutscher, på tröskeln till det största chauvinistiska utbrottet av alla (att Ryssland låg bakom uppfinnandet av allt från loket till penicillinet!) skriva: ”Det mest slående inslaget i det ryska livet under de första fredsmånaderna har varit de nationalistiska stämningarna är på nedåtgång.”⁴⁸

Dessutom meddelade Deutscher i juni 1957 att Kina hade gått in i sin NEP-period, att Mao ”lämnar oss utan tvivel om att han inte planerar någon ’andra revolution’ (som Stalin 1929-1932) för Kina”, och att han står för ”stegvishetens oundviklighet”⁴⁹, och detta ett par månader före 1958 års ”Stora språng” och folkkommunerna.

Deutscher visar inte bara en stor kapacitet för att ändra sig, utan också för att ”tala med auktoritet”, oavsett Kreml-politikens svängningar. I sin första rapport från Tyskland till *Observer* meddelade han att några av de tyska soldaterna på östfronten hade fått ett ”mycket positivt intryck av kollektivjordbruken där de, som de sade, såg såväl effektivitet som social rättvisa”.⁵⁰ År 1953 stödde han Stalins avslag på förslaget att överföra maskin- och traktorstationerna till *kolchoserna*, och sade att detta ”skulle faktiskt kunna innebära början på en kraftfull utveckling av den moderna kapitalismen inom det ryska jordbruket”, och att Stalin ”utan tvekan hade rätt” i att ”resultatet [skulle] bli en enorm förstärkning av de anti-socialistiska elementen i den sovjetiska ekonomin”.⁵¹ Men några år senare, när MTS upplöstes av Chrusjtjov och alla jordbruksmaskiner överfördes till *kolchoserna*, stödde han detta helt.⁵²

Deutscher visar också en tydlig benägenhet att okritiskt acceptera den officiella kommunistiska statistiken. Vi informeras sålunda 1960 att kineserna står inför överflöd medan indierna går mot svält:

Samtidigt arbetar Kina för fullt för att öka sin livsmedelsproduktion. Kontrasten är slående och den skulle bli drastisk, om miljontals indier hotades av hungersnöd och Kina kunde rädda dem genom att skicka överskott av ris. Detta skulle innebära en betydande utveckling av kampen mellan

⁴⁴ *Russia after Stalin*, s. 129-30.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Heretics and Renegades*, s. 129-30 (artikeln ”Mid-century Russia”). [När det gäller denna punkt, att Berija i flera avseenden var ”liberal”, dvs reformvänlig, så visar uppgifter som kommit fram efter Sovjets sammanbrott att Deutscher hade rätt och således Cliff fel! – *Red*]

⁴⁷ *The Times*, 10 juli 1957.

⁴⁸ *The Observer*, 11 november 1945; citerat i Leopold Labedz, *Deutscher as Historian and Prophet, Survey*, april 1962, s. 126.

⁴⁹ *New Statesman*, 29 juni 1957.

⁵⁰ Labedz, 29 juli 1945, s. 136.

⁵¹ [Stalins sista ord](#) (ur *Heretics and Renegades*)

⁵² [Den stora utmaningen](#), s. 7

kommunism och antikommunism i Asien.⁵³

Ett år senare tvingades Kina att erkänna svälten och, med mössan i hand, be om spannmål från Australien och Kanada!

Deutscher fick vänta på Chrusjtjovs avslöjanden innan han kunde berätta om Stalins arbetsläger (*Den förvisade profeten*). I sin biografi över skaparen av dessa läger nämner han dem knappt alls.

Är stalinismen ett resultat av revolutionen?

I *Stalin* förklarar Deutscher att ”en framträdande aspekt”, som åstadkom förvandlingen av den segerrika bolsjevismen till stalinism, har ”varit gemensam för alla revolutioner hittills.” (Och utifrån hans resonemang tycktes det vara gemensamt för alla folkliga revolutioner i framtiden.)

I den första fasen av dessa revolutioner marscherar revolutionspartiet ”fortfarande i takt med folkets stora massa. Det är mycket skarpt medvetet om sin enighet med folket och om en djup samstämmighet mellan dess egna syften och folkets önskningskrav.”⁵⁴ Denna fas varar inte mycket längre än inbördeskriget. Då står det revolutionära partiet inför ett utmattat folk och en reaktion sätter in.

Revolutionens antiklimax har kommit. Ledarna är oförmögna att hålla sina tidigare löften. De har förintat det gamla systemet, men de är ur stånd att tillfredsställa folkets dagliga behov. Visserligen har revolutionen skapat en bas för ett bättre samhällssystem och för framåtskridande inom en inte alltför avlägsen framtid. Det kommer att rättfärdiga den i eftervärldens ögon. Men revolutionens frukter mognar långsamt, och vad som närmast är överhängande är de första postrevolutionära årens vedermödor. Det är i deras skugga som den nya staten antar sin form, en form som avslöjar klyftan mellan revolutionspartiet och folket. Detta är den stora tragedi som drabbar revolutionspartiet.⁵⁵

För att skydda det som revolutionen har uppnått tvingas nu partiet att tysta folket.

Revolutionspartiet har ingen möjlighet till reträtt. Det har drivits in i sitt nuvarande dilemma till stor del genom att foga sig efter samma folk av vilket det nu ser sig övergivet. Det kommer att fortsätta att göra vad det betraktar som sin plikt utan att ägna stor uppmärksamhet åt folkets röst. Till slut kommer det att tysta ner och kväva denna röst.⁵⁶

Revolutionen hade nu nått den korsväg, väl känd av Machiavelli där det var svårt eller omöjligt för den att bilda sig en klar uppfattning om folket och dess revolutionära övertygelse och där den drevs ”att vidtaga sådana åtgärder att, när folket inte trodde längre, det skulle finnas möjligheter att med våld få det att tro”.⁵⁷

Nu är Partiet splittrat.

Några ropar i förfäran att revolutionen är förrådd, ty i deras ögon är styrelse genom folket revolutionens själva kärna och innebörd – utan den kan det inte existera någon regering för folket. Härskarna finner ett försvar för sitt handlingssätt i övertygelsen att allt vad de företar sig sist och slutligen kommer att tjäna de stora massornas intressen, och i själva verket utnyttjar de i stort sett sin makt till att konsolidera de flesta av revolutionens ekonomiska och sociala landvinningar.⁵⁸

Lenin och Trotskij ledde oundvikligen till Stalin. Deutscher påstår sig ha spårat:

⁵³ [Den stora utmaningen](#)

⁵⁴ [Stalin](#), s. 105. [sidanvisningen gäller nätversionen på marxistarkivet]

⁵⁵ *Ibid*, s. 106.

⁵⁶ *Ibid*, s. 106.

⁵⁷ [Den väpnade profeten](#), s. 306. [sidanvisningen gäller nätversionen på marxistarkivet]

⁵⁸ [Stalin](#), s. 106.

den omedvetna historiska linje som ledde från Lenins tveksamma och anspråkslösa försök med revolution genom erövring till de revolutioner som erövraren Stalin arrangerade. En liknande härfin linje går från Trotskijns inrikespolitik under dessa år till hans motståndares maktutövning senare. Både Trotskij och Lenin framträder, var och en på olika områden, som Stalins oavsiktliga handledare och pådrivare. Båda drevs av okontrollerbara omständigheter och av privata illusioner till ståndpunktstaganden som utvecklingen och deras egen vacklan inte tillät dem att länge värja – deras ståndpunkter var före sin tid, passade inte ihop med den rådande bolsjevikiska mentaliteten och stred mot den huvudinriktning som deras egna liv hade.⁵⁹

En av de ”illusioner” som Lenin och Trotskij, enligt Deutscher, led av var tron på möjligheten att sprida revolutionen västerut. Om Lenin och Trotskij ”sett mer nyktert på den internationella revolutionen” skulle de kanske ha ”företsett att det ryska exemplet inte skulle upprepas i något annat land på många årtionden ... Historien producerade den stora illusionen och planterade in den och odlade den i de mest nyktert realistiska ledares hjärnor.”⁶⁰

... Stalins skepsis mot den europeiska arbetarklassens revolutionära sinnesstämning [har] hittills verkat bättre motiverad än Trotskijns förtroende.⁶¹

Det är underförstått i Deutschers översikt att trotskisterna i den ryska revolutionen, liksom levellers i den engelska och hébertisterna i den franska, är de ”utopister” som äventyrar revolutionen, dess erövringar och framtid.

Enligt Deutschers penna är stalinismen revolutionens legitima avkomma. Alla revolutioner har sina utopiska extremister som inte förstår att revolutionen inte kunde tillfredsställa kraven hos de massor den inspirerade. Betydelsen av Machiavellis citat som inleder *Den väpnade profeten* blir nu tydligt. Profeten måste vara beväpnad just för att han, när folket inte längre tror på revolutionen, ”med våld [kan] tvinga dem att tro”.

Är stalinismen revolutionär?

Enligt Deutscher skyddar stalinismen inte bara revolutionens landvinningar, utan fördjupar och utvidgar dem också.

År 1929, fem år efter Lenins död, kastade sig Sovjetryssland in i sin andra revolution, som helt och uteslutande leddes av Stalin. Till sin omfattning och direkta inverkan på hundrasextio miljoner människors liv var den andra revolutionen ännu mera genomgripande än den första.⁶²

... Stalin [förblev] revolutionens väktare och vårdare. Han befäste dess nationella landvinningar och utvidgade dem. Han ”byggde upp socialismen”, och medan hans motståndare fördömde hans envælde, måste till och med de erkänna att de flesta av hans ekonomiska reformer var omistliga för socialismen.⁶³

Eftersom utrikespolitiken är en förlängning av inrikespolitiken, drar Deutscher slutsatsen att stalinismen spelar en revolutionär roll också på den internationella arenan. Han framhåller ”de teoretiska och politiska problem som nu undergrävd trotskismen och som skulle förstöras av händelserna” över tid:

Hur verklig var egentligen Trotskijns skiljelinje mellan stalinismens nationella (delvis progressiva) och internationella (helt kontrarevolutionära) funktioner? Kunde någon regering eller regim någon längre tid visa sig från en sida hemma och från en helt annan sida utomlands? Var den sovjetiska grundpolitiken präglad av arbetarstatens karaktär, hur skulle denna då kunna undgå att påverka politikens utformning i utlandet? Hur kunde regeringen i en arbetarstat konsekvent vara en

⁵⁹ [Den väpnade profeten](#), s. 311.

⁶⁰ *Ibid*, s. 175-176.

⁶¹ [Trotskij om Stalin](#), s 6 (ur *Heretics and Renegades*)

⁶² [Stalin](#), s. 175.

⁶³ *Ibid*, s. 214.

kontrarevolutionär faktor?⁶⁴

Och enligt Deutscher utvidgades i själva verket revolutionen i slutet av andra världskriget till många länder och uppslukade hundratals miljoner människor:

I Östeuropa skulle revolutionen i huvudsak komma ”ovanifrån och utifrån” – genom erövring och ockupation – medan den i Kina skulle utvecklas, inte som en proletär demokrati som spred sig från städerna till landsbygden, utan som ett enormt bondeuppror som från landsbygden erövrade städerna och först därefter övergick från den ”borgerligt demokratiska” till den socialistiska fasen.⁶⁵

Att acceptera den ryska statens internationella revolutionära roll leder lätt till slutsatsen att stormakternas kamp under det kalla kriget är den viktigaste, eller kanske enda, arenan för kampen mellan socialism och kapitalism. Deutscher informerar oss om att från och med nu skulle ”klasskampen, som undertryckts på sin traditionella stridsnivå, följaktligen ... tvingas anta nya former och utkämpas som strider mellan maktblock och som kalla krig”.⁶⁶

Vilken roll kan arbetarna spela i denna klasskamp? Hur många vätebomber eller sputnikar har de? Jämför Deutschers uppfattning om den socialistiska revolutionen med vad Marx och Engels sade om det. *Kommunistiska Manifestet* säger:

Alla hittillsvarande rörelser har varit rörelser av minoriteter eller i minoriteters intressen. Den proletära rörelsen är det överväldigande flertalets självständiga rörelse i det överväldigande flertalets intresse.

Dessutom skrev Engels i september 1879, i Marx och sitt eget namn, till ledarna för det tyska socialistpartiet:

Vi har sedan nära 40 år tillbaka i klasskampen sett historiens innersta drivkraft och speciellt framhållit klasskampen mellan bourgeoisien och proletariatet som den moderna sociala omvälvningens stora hävstång. Vi kan alltså omöjligt gå samman med folk som vill stryka denna klasskamp ur rörelsen. Vid grundandet av Internationalen formulerade vi stridsropet: Arbetarklassens befrielse måste vara arbetarklassens eget verk. Vi kan alltså inte slå följe med folk som öppet förklarar att arbetarna är för obildade för att kunna befria sig själva utan först måste befrias uppifrån genom filantropiska stor- och småborgare.

Idag behöver vi lägga totalitära despoter till ”filantropiska stor- och småborgare”.

Postum seger

Deutscher informerar oss om att Maos ”inställning 1925-27 ofta sammanfallit med Trotskij”⁶⁷ och att Maos väg till makten var en sista seger för trotskismen: ”I viss mening innebar även denna ’kinesiska oktober’ en postum triumf för Trotskij.”⁶⁸

Om detta vore sant skulle det innebära att bondeuppror kunde genomföra den socialistiska revolutionen. Fantastiskt! Varken Marx eller Engels, Lenin eller Trotskij, eller för den delen någon annan marxist, såg någonsin bönderna som socialistiska eller kollektivistiska. Bönderna kan vara aktiva i kampen mot feodalismen, men det gör dem inte till socialister. Oktoberrevolutionen var en sammanslagning av två revolutioner: den socialistiska arbetarklassens, en produkt av den mogna kapitalismen, och böndernas, ett resultat av konflikten mellan den uppgående kapitalismen och de gamla feodala institutionerna. Som vid alla tidpunkter var bönderna tillräckligt redo att expropriera de stora godsägarnas privata egendom, men de ville ha sina egna små *privata* egendomar. Fastän de var beredda att göra

⁶⁴ [Den förvisade profeten](#), s. 267.

⁶⁵ Ibid, s. 156.

⁶⁶ Ibid, s. 309.

⁶⁷ Ibid, s. 20.

⁶⁸ Ibid, s. 310.

uppror mot feodalismen var de inte av den anledningen för socialismen.

För att stödja sin uppfattning förvränger Deutscher historiska dokument. I sin bok om den kinesiska revolutionens historia, till vilken Trotskij skrev en introduktion, skrev Harold Isaacs följande om Maos inställning 1925-27:

I Wuhan hade Mao varit ledare för Guomindangs bondeavdelning och där genomfört politiken att hålla bönderna i schack medan kontrarevolutionen avancerade mot dem.⁶⁹

Liknande information ges av M.N. Roy som var Kominterns representant i Kina 1937.⁷⁰ Att Maos *Valda verk* bara innehåller *en* text skriven före mars 1927 säger mycket om hans roll i den besegrade revolutionen, för i egenskap av redaktör för en veckotidning ungefär fyra år före 1927 måste han säkerligen ha skrivit mer än en kort artikel.*

Inte heller Trotskij talade alltför positivt om Mao. I november 1929 kritiserade han Zhu De och Maos bondearméer för att de utförde ”äventyrspolitiska kampanjer” i vilka ”perspektivet av ett fruktansvärt nederlag och en äventyrspolitisk degenerering av det som återstår av kommunistpartiet fanns inneboende.”⁷¹

I november 1930 skrev Trotskij:

Bondekriget kan stödja proletariats diktatur, om det sammanfaller i tiden, men under inga omständigheter kan det ersätta proletariats diktatur.⁷²

Tiden gjorde inte saken bättre enligt Isaacs. 1936 ”överträffades Chen Duxius opportunist [under 1925-1927 – TC] av Mao Zedong med bred marginal.”⁷³

Trotskij berömde aldrig Mao och Mao berömde aldrig Trotskij eller trotskisterna. I maj 1938 benämnde han trotskisterna som ”den japanska imperialismens hantlangare”.⁷⁴

Och *Fourth International*, den amerikanska trotskistiska organisationens organ, visade hur Maos tankar omsattes i handling.⁷⁵ Angående trotskisterna i Maos åttonde routearmé, säger rapporten: ”Men så snart de upptäcktes sköts de skamligt, en efter en.” Rapporten fortsätter med att beskriva hur Cheong Li Ming, den trotskistiske befälhavaren för 2 000 gerillasoldater i östra Zhejiang, tillfångatogs av stalinisterna och halshöggs, hur hans fru blev skjuten tillsammans med andra trotskistiska fångar och hur hans sexårige son dränktes i havet.

Fakta stämmer inte överens med Deutscher slutsats. För att understryka detta skrev Trotskijs änka Natalia Sedova som sin sista politisk handling, i november 1961 ett brev i *Azione Comunista* där hon motbevisade uppfattningen att Mao Zedong i någon mening var Trotskijs arvinge och hävdade att Ryssland och Kina var lika långt från socialism som Francos Spanien.

⁶⁹ Harold Isaacs, [Den kinesiska revolutionens tragedi](#), 1938 (kap 19)

⁷⁰ M.N. Roy, *Revolution and Counter-Revolution in China*, 1946.

* Den första artikeln i Maos *Valda verk* vol. 1 är daterad mars 1926 (och det är givetvis den som Cliff syftar på). Den andra, som är Maos berömda rapport om bonderörelsen i Hunan, är daterad mars 1927 (fast enligt Mao-kännaren Stuart Schrams så är det troligare att den är skriven i februari). I vilket fall så har Cliff rätt i att Mao skrev många andra texter före mars 1927, vilket framgår av Stuart Schrams antologi *Mao's Road to Power – Revolutionary Writings 1912-1949* som omfattar 7 volymer. Där upptar texter från 1912-1926 hela volym I och över 400 sidor i volym II. Att bara en av dessa texter platsat i *Valda verk* betyder att de övriga inte ansetts vara tillräckligt bra och/eller viktiga. – Red

⁷¹ Trotskij, [Vad händer i Kina?](#), s. 2.

⁷² Trotskij, [En reträtt i full ordning](#),

⁷³ Isaacs, op cit. [kap 20]

⁷⁴ Mao Tse-tung, *Selected Works*, 1954. Vol 1, s. 264 [Citatet ej återfunnit i svenska upplagan av *Valda verk*, utg. 1966. Däremot finns en hänvisning till att man bör ”undertrycka förrädare och trotskister” i ”Om långvarigt krig” från maj 1938 i *Valda verk* bd 2 – Red]

⁷⁵ Se artikeln ”Trotskyism in China: A Report”, *Fourth international*, juli-augusti 1947.

Från illusioner gällande diktatorn till motstånd mot en folklig revolution

Tron på att en diktators död kommer att medföra *stora*, grundläggande förändringar i hela systemet är djupt rotad i slav- eller livegenskapsmentaliteten. Det räcker med att dra sig till minnes de drömmar som föddes vid tsar Nikolaj I:s död och hans sons Alexander II:s tron-tillträde 1855. En av Alexanders första proklamationer var ett tillkännagivande av hans avsikt att avskaffa livegenskapen, vilket han 1861 vederbörligen genomförde.

Men de livegnas frigörelse genomfördes halvhjärtat, och det förvandlade dem inte till verkligt fria lönearbetare, utan lämnade i själva verket bönderna med mindre jord och en tyngre ekonomisk börda att bära.

Efter de livegnas frigörelse genomförde Alexander några andra reformer:

1. Den 1 januari 1864 beviljade han provinserna och distrikten i europeiska Ryssland att upprätta lokala regeringar.
2. Den 20 november 1864 reformerade han de rättsliga institutionerna: juryrättegångar infördes för alla brottmål och domstolsförfaranden offentliggjordes. (Och det råder ingen tvekan om att yttrandefriheten i rättssalen och offentligheten i rättegångarna bidrog stort till bildandet av en demokratisk antitsaristisk allmän opinion.)
3. Den 6 april 1865 avskaffades delvis preventiv censur. (En av följderna av detta var Marx *Kapitalet* kunde publiceras lagligt några år senare.)

Att alla dessa demokratiska reformer var mycket begränsade blev snart uppenbart. Medan pressen befriades från preventiv censur var det till exempel inte tillåtet att publicera redogörelser för klubb- och föreningsmöten utan särskilt tillstånd från provinsiella guvernörer; inrikesministeriet hade befogenhet att informera tidningsredaktörer om vilka ämnen som var "olämpliga" och av "statlig betydelse". Den tsaristiska polisen tog snart till med hårdhandskarna och många radikaler fängslades.

När Alexander II först gav löfte om reformer var många villiga att tro på hans ord. Således förberedde Alexander Herzen, grundare och ledare av den populistiska rörelsen, en bankett för alla ryssar i London som hyllning till tsarens manifest den 19 februari 1861, vilket avskaffade livegenskapen. Han skrev också ett tal, där han påminde om att om någon år 1853, när den första sidan i *Fri rysk press* hade tryckts, hade sagt att "vi ska samlas efter åtta år, och då kommer bankettens hjälte att vara tsaren av Ryssland, då skulle vi ha trott att den personen var galen, eller ännu värre". Och ändå var det detta som skedde. Förvisso, "19 februari-manifestet var bara en milstolpe; vägen var fortfarande lång och vagnen fortfarande i händerna på grymma tatariska och tyska förare ... I Ryssland är det omöjligt att fördöma deras intriger; yttrandefriheten har ännu inte införts och är fortfarande slav under censuren." Därför var det nödvändigt att fortsätta att arbeta utomlands. Men faktum kvarstod att livegenskapen hade avskaffats i Ryssland. "Låt oss höja våra glas och dricka till ära för våra bröder som har befriats och för att hedra Alexander Nikolajevitj, deras befriare." Men denna skål dracks aldrig. De första blodiga sammandrabbningarna i Warszawa, bara några dagar efter frigörelsen, visade att det ryska imperiets politiska förtryck fortfarande var för hårt för att Herzen frivilligt skulle kunna dricka till Alexander II:s ära. "Vår bankett var sorglig. Vi sänkte våra händer. Efter blodet som spillts i Warszawa kunde den inte längre fortsätta."⁷⁶

Deutscher är en ynkelig figur jämfört med Herzen. Arbetarnas blod som spilldes i Budapest hindrar honom inte från att skåla för Chrusjtjov. Deutscher motsatte sig alla folkliga uppror i

⁷⁶ Franco Venturi, *Roots of Revolution*, 1960, s.108-9.

Östeuropa, från juni 1953 i Östtyskland till oktober 1956 i Polen och Ungern. Han förklarade att de senare var kontrarevolutioner som ”omedvetet [försökte] vrida klockan tillbaka”.⁷⁷ Han jublade över de ryska stridsvagnarna som krossade arbetarnas resningar:

Östeuropa (Ungern, Polen, Östtyskland) befann sig emellertid nästan vid randen av ett borgerligt återupprättande mot slutet av stalinepoken och endast Sovjets väpnade styrka (eller dess hot) kunde avvärja detta.⁷⁸

Deutscherismens lockelse

Det underliggande temat i Deutschers texter är att de ryska och internationella arbetarklasserna inte var mogna för något annat än en passiv roll under händelserna, och att Stalin var tvungen att genomföra ”revolutionen ovanifrån” i Ryssland (1929-1932) och sedan ”exportera revolutionen” från 1940 och framåt. Även i framtiden, verkar det som, är det bara människor i toppen, som tack vare den koncentrerade militära makt de har kan spela en avgörande roll under det kalla kriget, vara aktivt delaktiga i utvecklingen. Detta elitistiska synsätt – antagandet, som även om det inte är uttalat öppet så åtminstone underförstått, att socialismen kan påtvingas ovanifrån på en ovillig befolkning eller ett okunnigt folk – har en lång tradition inom arbetarrörelsen.⁷⁹

Det passar perfekt med de värden som sprids av alla härskande klasser, att endast människor i toppen räknas. Och eftersom den härskande ideologin i varje samhälle är den härskande klassens ideologi, kommer begreppet ”socialism ovanifrån” att ha övertaget i arbetarrörelsen ... tills massornas direkta revolutionära aktivitet förstör den tillsammans med det samhälle som den speglar. Deutscherismen är lockande för trötta socialister vars tro på att arbetarklassen kunde befria sig hade krossats med rörelsens nederlag 1930, och sedan av femtioalets och sextioalets allmänna politiska apati. Det är stalinismen, i stor utsträckning ansvarig för båda, som tjänar på det ...

Även de otvivelaktigt viktiga förändringar som skett i Ryssland hjälper deutscherismen under en tid. Om utvecklingen från den industriella revolutionen till ”välfärdsstaten”, från den ruffiga, skällande förmannen till den lågmälda ”*human relations*-orienterade” personalsekretären, från Malthus till Elton Mayo, hade komprimerats till en tid på fyrtio år, skulle de reformistiska illusioner som här innehas av Crosland och andra – att kapitalismen har upphört att vara kapitalism – vara ännu starkare än de är. Och detta är i princip vad som hänt i Ryssland. Chrusjtjovs liberalisering är bara en koncentrerad, mindre långtgående reproduktion av processen.

Deutschers tes att byråkratin kan åstadkomma reformer och till och med sin egen självavveckling, blir mer lockande i förhållande till i vilken utsträckning man tror att totalitarism bara är och kan vara ett stelt, oföränderligt regeringssystem – verkligen en orealistisk bild. En jämförelse av Hitlers Tyskland med Francos Spanien eller Salazars Portugal visar detta. Vem kunde ha trott att 120 intellektuella skulle skriva under en deklARATION mot polisbrutalitet under strejkbryterier i Nazityskland? Vem kunde ens ha föreställt sig sådana strejker under Hitler? Vem kunde ha förutsett en kandidat i det nazityska valet som skulle sätta sig upp mot regeringschefen, även om valen var manipulerade som de är i Portugal? Om det finns olika typer av fascismer så verkar det rimligt att anta att samma sak gäller byråkratiska statskapitalismer, med sina mer dynamiska politiska former. Den mogna och ålderdomliga

⁷⁷ *Universities and Left Review*, vol. 1, nr. 1, s. 10.

⁷⁸ *Den avväpnade profeten*, s. 278. Det är kännetecknande för Deutschers inställning till massorna att termen ”arbetarkontroll” bland tusentals sidor av hans skrifter bara nämns i förbigående en eller kanske två gånger, och utan någon entusiasm! I de av Deutschers böcker som används i denna artikel förekommer termen inte alls i något index.

⁷⁹ Se Hal Draper, ”The Two Souls of Socialism”, *International Socialism*, nr. 11, vintern 1962.

kapitalismen skiljer sig från den unga kapitalismen, men den är fortfarande kapitalism. Utvecklingen från den ruffiga, skällande förmannen till den lågmälda personalsekreteraren avskaffar inte alienation eller exploatering, och arbetarnas underordning under kapitalackumuleringen fortsätter med oförminskad styrka. Chrusjtjovs reformer ger byråkratin ett mått av trygghet, som ”normaliserar” dess liv, men förhindrar inte på något sätt att klassprivilegierna förstenas.

Deutscherismen är godtagbar för alla som försvarar *status quo*. Uppfattningen att socialismen är nationaliserad egendom plus chrusjtjovistisk liberalisering bör vara välkommen för Moskvas försvarare. I väst kommer uppfattningen att stalinismen och dess naturliga efterträdare, chrusjtjovismen, är det ofrånkomliga resultatet av den ryska revolutionen också att vara mycket välkommen, för den kan kastas tillbaka i ansiktet på alla som slåss för socialism i väst. Framför allt är anpassningen till statsmakten det underliggande temat i Deuschers skrifter. Eftersom hela världen i dag lever i skuggan av den allsmåktiga, allestädes närvarande staten, som reser sig över samhället och förhindrar samhällsmedlemmarnas fria utveckling, är tendensen till anpassning, att ge upp kampen för att bestämma över sitt öde, för frihet, stark.

Deutscher och Trotskij

Att associera industrins statliga ägande med den socialistiska revolutionen var naturligt för Trotskij. Nationaliseringen av industrin i Ryssland var trots allt ett resultat av revolutionen. Dessutom hade generationer av socialister som bekämpade exploateringen varit tvungna att bekämpa ägarna av privat egendom, bourgeoisie. Och man tenderar alltid att se framtiden i det förflutnas yttre tecken.

Efter andra världskriget – med nationaliserad industri i Egypten och Ghana, i Östeuropa och Kina (och i stor utsträckning i Storbritannien och Frankrike) blir det tydligare att det inte behöver finnas ett samband mellan statligt ägande och en proletär revolution.⁸⁰

Egentligen finns det en spricka i Trotskijs åsikter, mellan hans uppfattning om arbetarklassens roll å ena sidan och den nationaliserade egendomens roll å den andra. Den förstnämnda är aktiv, dynamisk och revolutionär. Här är trotskismen principen om arbetardemokrati, om kampen mot all byråkrati, om gräsrötternas massaktion mot privilegier. Det är en bekräftelse (magnifikt anpassad till vår tid i teorin om den permanenta revolutionen) av det grundläggande i marxismen. Huvudtemat i Trotskijs liv och kamp till det bittra slutet var att socialismen kan uppnås av arbetarna och inte åt dem. Föreställningen att Ryssland var en arbetarstat trots att arbetarna inte spelar någon aktiv roll i den, utan tvärtom föremål för dess förtryck, står i motsats till det första och viktigaste elementet i Trotskijs tänkande. Identifieringen av industrins nationalisering med någon slags socialism är formalism, en juridisk abstraktion, att underordna innehållet under formen. Tyvärr ser många av Trotskijs så kallade ”anhängare” huvudtemat – om inte hela trotskismen – i teorin att Ryssland fortfarande är en arbetarstat, på grund av industrins nationalisering. De försöker till punkt och pricka hålla sig till Trotskijs ord, även om de naturligtvis skulle vara snabba att förneka att hela leninismen

⁸⁰ Det är intressant att Trotskij under de sista dagarna av sitt liv kom mycket nära att skilja på de två elementen. I anteckningar till en artikel som fanns på hans skrivbord skrev han, ”Nationaliseringen av järnvägar och oljefält i Mexiko har naturligtvis ingenting gemensamt med socialism. Det är en åtgärd från statskapitalismen i ett efterblivet land, som på detta sätt försöker försvara sig dels mot utländsk imperialism och dels mot sitt eget proletariat. Administrationen av järnvägar, oljefält osv. genom arbetarorganisationerna har ingenting gemensamt med arbetarkontroll över industrin, eftersom administrationen i själva verket sköts genom arbetarbyråkratin, som är oberoende av arbetarna men däremot fullständigt beroende av den borgerliga staten. Denna åtgärd från den härskande klassens sida har som mål att disciplinera arbetarklassen, göra den flitigare i statens ’gemensamma’ intresse, som på ytan tycks sammanfalla med arbetarklassens egna intressen.” ([Fackföreningarna under det imperialistiska förfallets epok.](#))

finns i Lenins kritik av teorin om den permanenta revolutionen. Deutscher följer denna logik hela vägen.

För Deutscher spelar massorna en passiv, sekundär, om inte en störande roll, och hotar revolutionens genomförande. Deutscher har kastat ut trotskismens kärna och behållit skalet. Hans koppling till trotskismen är i grunden bara ytlig och verbal. Andan hos kämpen Trotskij saknas helt. Om honom kunde Trotskij nog ha sagt: ”Jag har sått draktänder och skördat loppor.”

I vaktornet

Vilken roll återstår för vår ”kritiker” av stalinismen?

Det verkar som om den enda värdiga attityden en intellektuell exkommunist kan inta är att höja sig *au-dessus de la mêlée* [över stridslarmet]. Han kan inte ansluta sig till det stalinistiska lägret eller den anti-stalinistiska heliga alliansen utan att göra våld på sitt bättre jag. Så låt honom stå utanför alla läger. Låt honom försöka återfå sin kritiska förmåga och intellektuella självständighet. Låt honom slippa den billiga ambitionen att stoppa fingret i den politiska syltburken. Låt honom åtminstone komma till ro med sig själv, om så priset han måste betala för en falsk fred med världen är självförnekande och självförkastelse.

Detta betyder inte att den skrivande exkommunisten, eller den intellektuelle i allmänhet, ska dra sig tillbaka till elfenbenstornet (hans förakt för elfenbenstorn finns fortfarande i honom.) Men han kan dra sig tillbaka till *utkikstornet* istället. Att med distans och uppmärksamhet iakttä denna kaotiska värld, att vaket spana efter vad som kan komma ur den, och tolka den utan varken hat eller sympati, det är nu den enda ärbara tjänst exkommunisten kan ge en generation för vilken noggrann observation och ärliga tolkningar har blivit så tragiskt sällsynta.⁸¹

Deutscher berättar inte vad som *i praktiken* är skillnaden mellan att leva i ett elfenbenstorn och i ett utkikstorn. I båda fallen förväntas inga handlingar. Och detta är sagt i marxismens namn, den revolutionära handlingens vetenskap!⁸²

Hur väl stämmer inte Trotskijs nedsättande kommentarer om Otto Bauer och hans vänner också in på Deutscher: ”för vilka teoretisk analys rätt och slätt består av passivitetens lärda kommentarer”⁸³:

Kärnan i deras natur är anpassning, att väja för våldet. De kommer aldrig att göra revolution.⁸⁴

Översättning: *Jesper Sydhagen*

Lästips

Marcel van der Linden, [Deutscher-debatten](#) (om Isaac Deutschers syn på Sovjet)

Ernest Mandel, ["Statskapitalismens" motsägelser](#) (kritik av den syn på Sovjet som företräddes av Cliff)

Andra kritiker av Deutscher:

James P Cannon, [Trotskij eller Deutscher?](#)

Joseph Hansen och George Breitman, [Meningsutbyte om Deutschers Trotskij-biografi](#)

⁸¹ [Exkommunistens samvete.](#)

⁸² I samma vaktornsanda hävdar Deutscher att det var meningslöst för trotskisterna i Ryssland att motsätta sig Stalin. Han uttrycker det mycket snyggt: ”Det var sant att avfällingarna begått politiskt självmord, men det samma gällde dem som vägrade kapitulera.” (*Den avväpnade profeten*, s. 264) Framgång, kamrater, framgång, det är det som räknas!

⁸³ Trotskij, *Ryska revolutionens historia* del 2, s. 165.

⁸⁴ Trotsky, *Diary in Exile*, s. 41.

Peter Sedgwick, [Tragikerns tragedi: Ett bokslut över Isaac Deutscher](#)
Max Shachtman, [Deutschers Stalin](#)